

Politika materinjenja ali Father Knows Best: for Him the Play, for Her the Rest*

V sociologiji z družino označujejo vsaj dvogeneracijsko skupnost kot obliko vsakdanjega življenja, v kateri je udeležen vsaj en starš in vsaj en (odvisen, nedoleten) otrok. To, kar družino razlikuje od drugih oblik vsakdanjega življenja ljudi, kakršni sta npr. gospodinjstvo ali partnerstvo, je obstoj starševskega razmerja kot socialnega razmerja.

Kakorkoli se že razlikujejo novejše sociološke definicije družine, je v vseh najti vsaj eno skupno dimenzijo; družino opredeljujejo kot področje bio-socialne reprodukcije s poudarkom na socialni reprodukciji, kar evocira predvsem afektivno, interpersonalno ali, kot pravijo nekateri, socializacijsko plat reprodukcije. Podobno se družina (ideološko) definira kot področje individualne ekspresivnosti, kot emotivno zaledje in zavetje, kot "azil v brezsrčnem svetu" (Lasch, 1977).¹

Obama pozicijama je skupno neko temeljno "spregledovanje realnega"; kje je "standardna sociološka teorija družine"?² Ideološka v spregledovanju realnega? Vsaj dve področji obstajata, ki sta bili do nedavna v socioloških interpretacijah družine "podprisotni"; prvo bi pogojno imenovali politična ekonomija družine in drugo - spet pogojno - politična filozofija družine, obe področji pa označujeta mesta, kjer je sodobna, s sentimentom in intimnostjo označena zasebnostna družina dejansko javna in politična.

Ko je govor o ekonomskih funkcijah moderne in sodobne družine, je eno od običajnih mest znana teza o tem, da je družina v

** Angleški del naslova je iz druge zgodbe. Izposodila sem si ga pri Carli Verheyen (Knjžn, Mulder, 1987); v svojem pisanju opozarja na "nove očete", ki v ločitenih postopkih terjajo enake pravice kot matere, pozivajoč se na očetovsko ljubezen, ne da bi bili hkrati pripravljeni tudi materiniti. Slednje raje prepuščajo svojim ženskim sorodnicam, novim partnericam ali najeti delovni sili.*

¹ Razumevanje sodobne družine kot zatočišča v brezsrčnem svetu je najbolj razvil C. Lasch v delu **Heaven in the Heartless World** (1977). Knjiga je sprožila plaz kritik, ki jih v svoji knjigi **The Anti-Social Family** (1982) povzemata Barrett in MacIntosh.

² Z oznako "standardne sociološke teorije družine" D. Cheal označuje interpretacije družine, ki so v ameriško naravnani sociologiji dominirale od tridesetih do sedemdesetih let in jim je bila Parsonsova funkcionalistična teorija najpomembnejša referenca.

Sploh pa se moraš pri otročji reji držati načela, da je včasih prav potrebna očetova stroga beseda - da, tudi brezovo olje nekaterekrat dobro de - akoravno te srce boli. Otroci naj kmalu že v tretjem letu spoznajo očetovo voljo kot neovergljivo - ubogati se mora. Ne rekaj, da so otroci še premalo pametni itd. Ni res, otrok je v tretjem letu že dosti pameten, da zve, kedar mora ubogati. Če si ga tega navadila, lahko pojde pozneje vse. Jedno lice in določen glas si mora oče hraniti zmerom za tiste primerljeje, kedar hoče deci ukazovati. Ti gospodinja pa takrat za Božjo voljo ne smeš očetu ovirati.

Dr. Janko Sernek, *Nauk o gospodinjstvu*, str. 22-23, Ljubljana, 1871.

³ Termin "potopljena ekonomija" (*economia sommersa*) uporabljajo italijanske sociologinje (Saraceno, Bianchi), da bi opozorile na - z vidika nacionalnih ekonomij - oportuni spregled družinskega dela tudi, ko gre za na videz tako neproduktivne (v vsakdanji govorici "prijetne") dejavnosti, kakor je trošenje, poraba. Družinska poraba kot delo je v najbolj evi-

procesih modernizacije izgubila ekonomsko produktivno funkcijo in se specializirala v porabi. Teza že dolgo doživlja kritiko, in sicer v dveh smereh: prvič, v oporekanju temu, da bi bila družina kdajkoli izgubila ekonomsko produktivno funkcijo, in drugič, preko analiz porabe, ki so pokazale, da je družinska poraba pravzaprav produktivno delo oziroma del nevidne ali, kakor pravijo nekateri, "potopljene družinske ekonomije".³

V tako imenovani "razpravi o domačem delu" (*Domestic Labour Debate*) iz sedemdesetih in osemdesetih let je bilo eno skupnih spoznanj natanko v tem, da se z modernizacijo in z

intenzivnim tehnološkim razvojem količina domačega dela bistveno ne zmanjšuje, prihaja le do premestitve težišč, dvigovanja higienskih, psiholoških, pedagoških in drugih standardov, zaradi česar se je družinsko in gospodinjstvo delo zgolj prestrukturiralo in ne tudi količinsko ter časovno zmanjšalo.

Raziskave časovnih budžetov kažejo, da v vseh sodobnih družbah ženske opravijo bistveno več družinskega in zlasti gospodinjstvenega dela kot moški, ne glede na to, ali so zaposlene zunaj doma ali ne. Tako ženske, ki so polno zaposlene zunaj doma, opravijo v povprečju od 26 do 35 ur gospodinjstvenega/družinskega dela tedensko, zaposleni moški pa v povprečju od 10 do 14. Neza-poslene gospodinje delajo povprečno 77 ur na teden (Oakley, 1974; Thorne, 1982).

Zato bi bilo mogoče nekoliko romaneskni podobi, ki jo je gojila sociologija o družini kot o socialni skupini, "specializirani v afektivnosti" (Parsons, 1956), postaviti ob

bok suhoparnejšo oznako družine kot skupine, ki je predvsem visoko specializiran zasebni servis socialnih storitev. Tezi, da je družina zasebni servis za zadovoljevanje vsakdanjih individualnih in skupnih potreb, najbrž ni mogoče oporekati, saj je družina svojo servisno funkcijo, sicer v različnih modalitetah, vselej opravljala; specifičnost sodobne družine je v poudarjanju zasebnostne dimenzije tega početja.

Zato nekateri/e avtor(j)i/ce obravnavajo prav "servisno funkcijo" družine v pomenu mediacije, predelave, zadovoljevanja vsakdanjih eksistenčnih potreb kot tisto ključno mesto, ki določujoče strukturira vsa druga družinska razmerja, vključno seveda s starševskimi:

"Servisna funkcija sodobne družine v resnici omogoča in oblikuje afektivne odnose med člani/cami družine, sodoloča celotno družinsko dinamiko in s tem procese socializacije otrok in

emotivne stabilizacije odraslih, kar sta - po Parsonsu - poglavitni funkciji sodobne družine, specializirane v afektivnosti" (Saraceno, 1976, str. 116).

Da pa bi bila servisna funkcija družine v sodobnem pomenu mogoča, nastane figura gospodinje kot osebe, za katero se pričakuje, da upravlja z domom, da vodi domačo ekonomijo, da na zaseben način in v zasebnosti zadovoljuje življenjske potrebe družinskih članov oz. skrbi za blaginjo "pomembnih drugih".

Fenomen ugospodinjenja je v drugi polovici 19. in v prvi polovici 20. stoletja zajel ženske vseh socialnih slojev, čeprav na različen način: medtem ko je za ženske nižjih slojev gospodinjenje predvsem "drugi ših", na meščansko soprogo sistematično pritiskajo zdravniki, higieniki, moralisti, vzgojitelji in esteti, tako da sčasoma postane njihova zaveznica, vzgojiteljica in negovalka družine ter izvajalka (ekspertske) priporočil. Donzelot vidi v tej aliansi med filantropkim moralizatorstvom in ženskami bistveni člen nove ideologije "družinske domačnosti" (Donzelot, 1980).

Na drug vidik kulturnih učinkov ugospodinjenja opozarja Cheal (1991): ideologija strogega ločevanja med (družinsko) zasebnostjo žensk in (politično) javnostjo moških polarizira socialne ideale moškosti in ženskosti in eden od vidikov te polarizacije je feminizacija ljubezni. Kulturni ideali ženskosti, kakor so ljubezen, nežnost, ekspresivnost, so bili selektivno poudarjeni kot temelj družinskega življenja in so v resnici pomenili to, kar ženske počnejo doma, namreč ljubijo in delajo oziroma delajo, ker ljubijo.

Domače delo kot družinsko/gospodinjsko delo je torej vse prej kot rezidualni ostanek preteklosti v izginjanju, je prav narobe, tipično moderen in sodoben fenomen, katerega načini, obseg, socialna relevantanca se sicer spreminjajo, a ostaja strukturno vezan na ekskluzivno funkcijo družine kot servisne enote (Espring-Anderson, 1990).

Simptomatično je, da je (bila) gospodinjska funkcija ženske kot servisna funkcija (družine) vselej socialno prezrta in zamolčana in se je pokrivala z drugo zasebno in privatizirajočo dimenzijo ženske, z materinstvom kot sakralizirano in naturalizirano žensko identitetno shemo. Bržkone je prav ideologija materinstva ženske pripravila do tega, da so sprejele gospodinjsko vlogo (in marginalni položaj na trgu delovne sile) kot nekaj, kar pač sodi zraven, čeprav se je pokazalo, da prav gospodinjenje močno ovira

dentni obliki navzoča v razmerah nerazvitih in/ali planskih ekonomij, kjer je prav poraba ena temeljnih postavk družinskega/ženskega časovnega budžeta.

Vzgojevanje se prične v domači hiši, v kateri se nahajajo vsa sredstva za dobro vzgojo. Prva vzgojiteljica malemu otroku je njegova mati. Ta skrbi za njegovo telesno in dušno vzgojo. Ona mu vadi njegova čutila. (...) Vzbuja mu čustva, ko budi s svojo veliko ljubeznijo v otrokovem srcu nasprotno ljubezen. (...)

Oče pomaga svoji soprogi vzgojevati. Dostikrat se prigodi, da mati vsled prevelike ljubezni, katero ima do svojega otroka, ne postopa tako strogo, kakor bi bilo potrebno. Kar skazi materina prizanesljivost, to popravi očetova resnoba. Očetov zgled ni manj važen, kakor materin. Oče ukaže in otroci morajo ubogati. Njegova beseda je otrokom prva zakonita oblast, kateri velja pokorščina brez ugovora.

Dr. Franc Kos, *Vzgojeslovje*, str. 123, Ljubljana, 1890.

ljubeznivo ukvarjanje z otroki, kar naj bi bila sicer najpomembnejša dejavnost žensk v družini.

Materialna, izvrševalna, birokratska plat gospodinjkega in družinskega dela terja toliko časa in energije, da ju preprosto zmanjkuje za kontinuirano interakcijo in posvečanje naraščaju, kar velja kot nujno za sicer preferenčno materinsko vlogo. Kakor kažejo številne empirične raziskave o uporabi dnevnega časa žensk, se večina mater in gospodinj (zaposlenih in tistih, ki so se zaposlitvi odpovedale "zaradi otrok") z otroki ukvarja bolj mimogrede med opravljanjem gospodinskih del in se le izjemoma ekskluzivno posvečajo svojemu potomstvu (Johnson, 1988; Pascall, 1986).

Opraviti imamo torej z navideznim protislovjem, ko se prav temeljne značilnosti podobe "nove družine", ki da so v psihološko-afektivnih dimenzijah partnerstva in starševstva, brišejo v prid prezrte materialno-uslužnostne funkcije družine kot zasebnega sistema socialnih storitev. V čem je politično-ekonomski vidik družine kot zasebnega podjetja, ki (po)skrbi za stanovanje, hrano, obleko, razvedrilo, nego, tolažbo...?

a) Najprej in predvsem se javnosti in njenemu nadzoru odtegujejo modalitete distribucije velikega dela virov za reprodukcijo vsakdanjega življenja ljudi. Drugače, medtem ko je npr. dohodek že dolgo predmet javnega nadzora (v obliki sindikalnega nadzora in kot temeljni člen kolektivnih pogodb, ipd.), se zdravje, (ne)primernost stanovanja, intelektualni in čustveni razvoj ipd. konotirajo mnogo bolj zasebnostno, neredko kot stvar (ne)ustreznih personalnih izbir.

b) Centralnost družinske institucije v distribuciji eksistenčnih virov posameznika/posameznice napeljuje na to, da vidi v (družinski) zasebnosti in čedalje bolj zgolj v tej možnost realizacije bistvenih materialnih in afektivnih potreb. V tem je pomen vsakdanje secesije življenja na javni in zasebni del; s tem ne želimo povzemati (novo)levičarskih tez o socialni in politični prestreljenosti tudi najbolj intimnih vidikov zasebnega življenja, opozarjamo le na to, da zasebni načini servisiranja vsakdanjosti prikrivajo politične in ekonomske vzgibe za oportunist in socialno funkcionalnost zasebnosti.

c) Socializacija v zasebnost posameznika/ce napeljuje na medosebni boj za vire, ki jih (družinska) zasebnost nudi: na boj za osebno priznanje, na boj za čustva, usluge, materialno varnost, za sredstva socialne promocije, ipd. In nikakršno naključje ni, da so v ta boj potegnjeni vsi, tako tisti, ki "imajo družino", kakor oni, ki "je nimajo". Kakor ni naključje, da je ženski kot protagonistki družinske zasebnosti vselej na voljo družinska "alternativa": pogled na funkcioniranje socialnih storitev (tudi tam, kjer so te najbolj razvite) kaže, da je družinski servis ustreznejši; strukturne deprivacije trga ženske delovne sile napeljujejo na to, da je ženskam ustreznejša in humanejša alternativa - družinska zasebnost.

Kjer ljubijo in delajo, ker ljubijo, ali drugače, skrbijo za druge, kar je, namreč skrbeti-za-druge, kategorija politične filozofije družine, ker je protipol avtoriteti, kar bomo skušali pokazati.

Ljubijo in skrbijo seveda tudi očetje, nemara nič manj od mater; to, kar počno matere prav posebnega, je, da materinijo, kar lahko pomeni mnogo reči, od katerih nas tu zanima le izvajanje posebne spretnosti, obrti skrbenja-za-druge, ne da bi bilo v dejavnost vpisano pričakovanje, da bo na enak način (po)skrbljeno za njih same.

Matere skrbijo za otroke in moža, ker imajo očetje pravico, da je zanje poskrbljeno, in videti je, da je pravica nekaj, kar izhaja iz avtoritete. Od vseh možnih atributov očetovstva je prav avtoriteta tista, ki je najbolj opredeljevala očetovsko pozicijo, zaposlovala tiste, ki z očetmi živijo, in seveda zanimala družbene vede.

V družbenih teorijah o očetovski avtoriteti T. Knijn (1987) razlikuje med teorijami, ki avtoriteto pojasnjujejo kot (ideološki) učinek ekonomskega položaja očetov, in drugimi, kjer je očetovska avtoriteta izvedena iz očetovskih družinskih funkcij.

To, kar so socialistične feministke (Seccombe, 1973; Gardiner, 1980) iz sedemdesetih let pisale o avtoriteti, sodi v prvo smer; očetje naj bi na podlagi svojega ekonomskega položaja in statusa zahtevali pravico do osebnih storitev zase in za otroke. Tudi v primerih, ko očetje nimajo boljšega ekonomskega položaja od mater oziroma žen ali tudi ko te zaslužijo več kot njihovi moški

partnerji, se situacija prav nič ne spremeni. Barret zato sklepa, da je sicer umanjkala materialna podstat ideologije, ker pa so ideologije nasploh zelo persistentne, učinkujejo tudi, ko je njihova materialna substanca le še daljnji odmev.

V ekonomijo zazrte socialistične feministke spregledujejo, da ima lahko "materialna podstat" celo serijo nadomestkov, kakor so, denimo, politični angažma, intelektualna potencia, športno navijaštvo in druge prijetne reči.

Horkheimer naj bi bil primer kombinacije teorij prvega in drugega tipa, marksistični funkcionalist, ki misli, da ekonomska in pravna dominacija očeta v otroških očeh dobiva podobo "naravne dominacije". Hierarhična socialna razmerja v družini so najboljša šola za učenje hierarhičnih razmerij v družbi, otroci avtoritarna razmerja interiorizirajo in se naučijo ubogati (1976).

Parsons (1956) je primer funkcionalistične analize očetovske avtoritete; oče ima instrumentalno vlogo, družino preživlja, je *breadwinner*, ki zagotavlja ekonomski in socialni status družine in otroke uči socialnih razmerij v zunanjem svetu. Materina vloga je ekspresivna, kar pomeni, da matere skrbijo za družinsko čustveno klimo in vsakdanje potrebe družinskih članov.

V standardnih psiholoških interpretacijah oče oblikuje otrokovo moralnost, spolno identiteto in kognitivne sposobnosti, čeprav o tem ni kakšne prepričljive evidence ali, kakor pravi Lamb (1979), o pomenu očeta je razvojna psihologija sklepala na podlagi neprimerne korpuse empiričnih podatkov.

V psihoanalizi je oče tisti, ki otroka spelje incestuozni endogamiji domačije in mu predstavi zunanji svet. Oče prelomi simbiotično enotnost med materjo in otroci, poseduje falus, predstavlja zakon, ima besedo.

Toda očetovska pozicija se zdi veliko manj stabilna, kakor jo predstavljajo navedene - zdaj že klasične - teorije: zmanjšuje se namreč ekonomska dominacija očetov, poniknila je juridična superiornost, ženske začenjajo svoje servisiranje zasebnosti tržiti in očetje materiniti. To pa je splašilo nekatere premišljevalce očetovske avtoritete.

Za Lascha (1977) je družina posrednica med posameznikom in družbo, kar je mogoče prav zaradi očetovske avtoritete. Posledice zatona te avtoritete bi lahko bile strašne: novi ljudje infantilnih in narcisističnih značajev, ki so nekaznovani rastli ob negotovih,

Da bi pa otroci vseskozi sami skrbi materini bili izročeni, utegnili bi se marsikaterikrat velika ljubezen materina zavreči v popustljivost, prizanesljivost, deci na kvar, torej je pri vzgoji otrok treba tudi resnosti očetove. Očetova moč, določnost in duševna prednost je otrokom prva zakonska oblast in predmet nepogojnega spoštovanja. Očetov vzgled ni manj važen, kakor materin; vse roditeljevo dejanje in nehanje, njegovo vedenje in življenje vabi nehote zlasti dečke k posnemanju. Oče navadi otroke, da so pokorni brez ugovora. In zares se spodobi otroku le taka nepogojna pokorščina, kajti ni več prava poslušnost, ako se navajajo razlogi.

Jakob Dimnik, *Domača vzgoja, Slovenskim materam, vzgojiteljicam, učiteljicam, vzgojiteljem in učiteljem*, str. 12, Ljubljana, 1895.

šibkih starših, zaradi česar v permissivni in terapevtski retoriki izginja moralnost in socialna odgovornost.

Donzelot (1980) misli podobno: zaradi invazije socialnih institucij/države družina izgublja še zadnje ostanke avtonomije, kar vse poteka v ženski/materini režiji, posledica tega je temeljita erozija očetovske avtoritete. In tudi Donzelot svari z dvignjenim prstom.

Podobno počno nekateri psihoanalitiki, ki v rastoči enakosti med očetom in materjo vidijo osrednji problem prihodnosti. Bopp (Knjin, 1987) tako napoveduje kataklizmično prihodnost družb, v katerih bodo starši le še materinili.

Družbene vede torej skrbijo, kaj storiti z očetmi, ki materinijo in odklanjajo očetovsko avtoriteto ter socialno odgovornost ali ju ne zmorejo sprejeti; kaj z očetmi, ki dopuščajo, da so vzgajani, namesto da bi vzgajali.

Tanja Renner, doktorica sociologije, docentka za sociologijo družine in sociologijo spolov na Fakulteti za družbene vede v Ljubljani.

LITERATURA

- BARRET, M. (1980): **Oppression, Today-Problems in Marxist Feminist Analysis**, Verso, London.
- CHEAL, D. (1991): **Family and the State of Theory**, Harvester, London.
- DONZELOT, J. (1980): **The Policing of Families**, Pantheon Books, New York.
- GARDINER, J.: "Women's Domestic Labour" v: Eisenstein (ur.) (1979): **Capitalist Patriarchy and the Case of Socialist Feminism**, Monthly Review Press, New York.
- ESPRING ANDERSON, G. (1990): **The Three Worlds of Welfare Capitalism**, Polity Press, Oxford.
- HORKHEIMER, M. (1976): "Avtoriteta in družina", **Problemi-Razprave**, Ljubljana, št. 163-168, 1976.
- JOHNSON, M. (1988): **Strong Mothers, Weak Wives**, University of California Press, Berkeley.
- KNJIN, T., MULDER, A. (ur.) (1987): **Unravelling Fatherhood**, Foris Publications, Holland/USA.
- LAMB, M. (1975): "Fathers, Forgotten Contributors to Child Development", v: **Human Development**, št. 18.
- LASCH, C. (1977): **Heaven in the Heartless World**, Basic Books, New York.
- OAKLEY, A. (1974): **The Sociology of Housework**, Martin Robertson, London.
- PARSONS, T., BALES, R. (1956): **Family, Socialization and Interaction Process**, Free Press, Glencoe.
- PASCALL, G. (1986): **Social Policy**, Tavistock, London.
- SARACENO, C. (1976): **Anatomia della famiglia**, De Donato, Bari.
- THORNE, B. (ur.) (1982): **Rethinking the Family**, Longman, New York.